

У Пасхальные просветительские чтения. – Одеса, 2015. – С. 26-28.

УДК :371.6+371.4

ІДЕЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ФІЛОСОФСЬКО - ЕТИЧНИХ НАВЧАННЯХ

Колесник А.Г.
Державний заклад
"Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського"

Багато філософських концепцій толерантності базуються на релігійних засадах. Особливий внесок у вирішення цієї проблеми внесли Л. М. Толстой (концепція непротивлення злу насильством), А. Швейцер (концепція смирення як світорозуміння), Л. К. Реріх (концепція терпимості як активної форми взаємодії). Сюди можна віднести погляди І. А. Ільїна, М. Тарєєва, С. Н. Трубецького, В. В. Розанова про віротерпимість.

Найбільш послідовно проблематика терпимості розкрита у Л.М.Толстого в його концепції про непротивлення злу насильством. Щоб бути готовим до непротивлення злу, людина повинна подолати гординю, прагнення виділитися, бути краще інших, виховати в собі терпимість. Терпимість отожднюється Л. М.Толстим зі смиренням. Саме в смиренності бачиться йому порятунок людини і людства: «... смиреність дає людині багато сил в боротьбі з спокусами. Слабкіше в світі перемагає найсильніше; низький та смиренний перемагає високого і гордого ... Чим вище вважається людина, тим вона слабкіша; чим нижче вона про себе думає, тим вона міцніша і сама для себе і перед іншими»[9,с.343].

Смиреність Л. М. Толстой асоціює з духовної мудрістю, гнучкістю і силою: «Щоб бути сильним, треба бути, як вода. Немає перешкод - вона тече; гребля - вона остановиться; прорветься гребля - вона знову потече; в чотирикутній посудині вона чотирикутня; у круглій вона кругла. Від того, що вона так поступлива, вона і сильніша всього »[9, с. 343]. Дане світорозуміння зближує Л.М.Толстого з даосизмом. Л. Н.Толстой проголошує принцип «нероблення».

Нероблення він розуміє як відмова від вчинення ганебних вчинків: «Головне - не робити поганого» [9, с. 286]. Смиреність для Л. М. Толстого еквівалентна любові, вона з'єднує людину з Богом. Таким чином, Л. М. Толстой розкриває деякі змістовні характеристики смиренності, до них можна віднести гнучкість як прояв мудрості, сили духу; подолання в собі гордині, прагнення виділитися, прославитися.

Проблематики терпимості присвячені роботи Н. К. Реріха. Нетерпима людина в розумінні М. К. Реріха «не милосердна ... не великодушна, і не знає довіри» [1, с. 57]. Терпимість виховується через виховання в собі терпіння, а «випробування терпінням є одне з високих випробувань», - вважає Н. К. Реріх. Важливим шляхом виховання терпіння – терпимості в собі Н. К. Реріх бачить стримування в собі дратівливості, особистісних страхів та егоцентризму, а також культивування в собі любові. «Якщо Учитель не проявить терпіння до перших кроків учня, він не буде Вчителем... [1, с. 278]. Дані слова можна взяти за основу етики взаємин педагога з дітьми, так як в них відображена сутність поглядів М. К. Реріха щодо справжньої терпимості до дітей - ненасильницький супровід особистісного розвитку, відповідальність педагога за допущені помилки у вихованні, терпіння і любов .

Безцінний внесок у розробку проблеми толерантності вніс А. Швейцер. Етичне вчення А. Швейцера «Благоговіння перед життям» інакше називають «етикою смирення». В основі етики смирення лежить світорозуміння як повага життя, життєствердження. Головний етичний постулат етики Швейцера ґрунтується на повазі властивій всьому живому волі до життя, ця воля до життя виражається в діях, вчинках людини. Людина з даними світорозумінням не просто живе, а по-справжньому відчуває життя.

Центральна ідея етичного вчення Швейцера, полягає в тому, що між світом, життям, мораллю разом з їх ідеалами, культурою існує єдність. Отже, етика смирення, «етика благоговіння перед життям укладає в собі все, що можна позначити як любов, самопожертву, співчуття у сорадості і прагненні» [10, с. 90]. Таким чином, головний принцип етики смирення: «Самозречення

заради життя через благоговіння перед життям» [10, с.311]. А. Швейцер етику смирення називає активною, "тому що по відношенню до інших я лагідний, терплячий і привітний ... тому, що в цьому поводженні забезпечую собі найглибше самоствердження» [10, с. 313]. Таким чином, етика смирення А. Швейцера заснована на світорозумінні як гармонізації людина і природи, суспільства, як любов до життя, до всього живого і неживого, як глибоке розуміння сутності життя.

Проблематика терпимості як світорозуміння розкривалася і в працях російських філософів М. Тарєєва, І. А. Ільїна, С. Н. Трубецького, В. В. Розанова та інших. М. Тарєєв ототожнює терпіння з терпимістю, які загартовуються «в несправедливості справедливих страждань, посланих людству, згідно природи його походження» [5, с. 181]. Про духовне терпіння пише І. А. Ільїн, причому духовне терпіння він пов'язує зі смиренням: «Смирення спонукає любов, збільшує цінність людини і підносить її духовно» [5, с. 518]. І. А. Ільїн підкреслює активну форму терпіння, що приводить до вдосконалення духу, творчої активності: «Терпіння є ... «сходи досконалості» [5, с. 360]. Заслуговує на увагу точка зору В. В. Розанова про релігійну терпимість. Для нього терпимість - це усвідомлення цінності один одного, «розмова на рівних», визнання того, що «в стражданні святість» [4, с. 424].

Сучасна проблематика толерантності різноманітна. Обговорюються питання: виникнення терпимості в архаїчних спільнотах (Е. В. Сандагійн), терпимості і толерантності в онтології суспільної свідомості і самосвідомості (В. М. Золотухін, В. І. Красиков, А. М. Кондаков), толерантності в процесі набуття цілісності (А. Г. Асмолов, В. А. Тишков, Є. Ф. Казаков), толерантності в суспільстві ринкової економіки (Н. А. Баранова), проблеми міжетнічної толерантності (А. В. Петрицький, Г. У. Солдатова), моральні межі терпимості (А. В. Зімбулі) і багато інших.

Розглянемо деякі з них. Е. В. Сандагійн стверджує про становлення терпимості вже в архаїчних спільнотах, відзначаючи наступні обставини. По-перше, толерантність була «герметично» замкнута в певних областях людських

взаємовідношень. По-друге, вона мала строго окреслене коло потенційних учасників толерантностних відношень - родичі. По-третє, стабільність толерантності в певних областях (коло кровних родичів) межувала з її нестійкістю і ситуативністю в інших (міжродові, міжплемінні відносини). Четверте - толерантність в первісному суспільстві зовсім не вичерпувалась тільки сферою людських взаємин, а включала в себе ставлення до навколишньої природи.

В. І. Красиков розглядає взаємозв'язок терпимості з формами людського самовизначення і вважає, що через домінуючу в суспільстві форму самовизначення проходить звуження або зростання потенціалу терпимості.

Терпимість як психологічний феномен має достатньо коротку історію вивчення в зарубіжних і вітчизняних дослідженнях, де позначається терміном «толерантність» (А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова та ін.) Для авторів толерантність постає важливою особистісною характеристикою людини демократичного суспільства, об'єднуючою знання себе, відповідальність, почуття гумору, автономність, здатність до емпатії. А. Г. Асмолов виділяє два шляхи особистісного розвитку: толерантний і інтолерантний. Толерантний шлях вибирає людина вільна, доброзичлива, з позитивною «Я-концепцією». Інтолерантний шлях характеризується уявленням про власну виключність, прагненням перенести відповідальність на оточення, потребою в порядку, бажанням сильної влади.

В останні роки, у зв'язку з напруженими міжетнічних відносин, досить гостро піднімається проблематика національної або міжетнічної терпимості в роботах Г. У. Солдатової, Н. М. Макарова, А. М. Кондакова та інших. Вихід з даної проблеми Г. У. Солдатова бачить в психологічній освіті населення держави і особливо найбільш вразливих груп суспільства (діти, біженці). Одним з засобів освіти автор бачить проведення тренінгових занять на розвиток толерантності до інших національностей. А. М. Кондаков піднімає проблему створення міжнародних програм з формування установок

толерантної свідомості. Таким чином, проблематика толерантності бачиться нами актуальною і чекає свого вирішення в подальших дослідженнях.

В останні роки проблема педагогічних відносин приваюлює багатьох дослідників (Н.А. Березовін, Я. Л. Коломінський, В. Г. Маралов, Р. А. Самофал, В. А. Ситаров і багато ін.). Вивчається структура відносин (афективний, когнітивний, поведінковий компоненти), типи і стилі відносин, їх вплив на розвиток особистості та ефективність навчально-виховного процесу, досліджуються особливості ставлення на різних вікових етапах, диференціація відносин (Н. А. Березовін, Я. Л. Коломінський, С. А. Копилов, В. Г. Маралов, Р. А. Самофал, В. А. Ситаров, Е. Б. Соковнікова, А. А. Русалінова та ін.) Характеристика типів відносин до дітей була зроблена Н. А. Березовіним і Я. Л. Коломінський. Автори ділять відношення педагогів до дітей на стійко-позитивне, пасивно-позитивне, нестійке, відкрито-негативне, пасивно-негативне. В. Г. Мараловим визначено типи орієнтованості педагогів на моделі взаємодії з дітьми та особливості їх впливу на соціальну активність дітей, а також особливості відображення дітьми особистості педагога. А. А. Русаліноюю і Е. Б. Соковніковою досліджується вплив відносин на розвиток особистості та ефективність навчально-виховного процесу.

Останнім часом набула поширення проблема вивчення факторів, що обумовлюють диференціацію відношення педагогів до дітей. Р. А. Самофал виділяє наступні фактори: орієнтованість на модель взаємодії з дітьми; прагнення оцінювати дітей в залежності від їх відповідності суб'єктивного образу ідеальної дитини; приватна орієнтованість педагога на деякі параметри особистості вихованця: зовнішній вигляд дитини, емоційна експресивність, розум, активність, а також її товариськість, слухняність і впевненість.

У педагогічному процесі терпіння-виступає як механізм толерантності і проявляється в ситуаціях, коли педагогу необхідно проявити витримку, самовладання і самоконтроль. Як вважає Л. М. Мітіна, педагоги несуть за їх вирішення більшу відповідальність, ніж інші люди, тому що в проблемні ситуації включені і їхні вихованці - хитрі, пустотливі, тривожні,

замкнуті, довірливі і ранимі. Витримка, самовладання, самоконтроль дозволяють «претворювати негативний аспект думок і почуттів в позитивний: роздратування і гнів замінити спокоєм і терпінням, заздрість - доброзичливістю, підступність - великодушністю, нетерпимість - співчуттям, скепсис - надією» [7, с.74].

Гуманістична психологія в особі її родоначальника К. Роджерса терпимість розуміє як «відсутність пихатості» [3, с. 90]. У вітчизняній психології терпимість не вивчалася в належній мірі. Пояснюється це панівною тоталітарною ідеологією, яка передбачає нетерпимість як необхідну частину елементу класової боротьби. Дослідження терпимості обмежувалися вивченням емоційної стійкості (П. Б. Зільберман, А. Є. Ольшаннікова, О. А. Сиротін, О. Я. Чебикін, О. А. Чернікова та ін.) В останнє десятиріччя, у зв'язку зі зміною соціально-політичного життя в країні, спостерігається затребуваність досліджень по різноманітним проблемам толерантності.

Таким чином, ми розглянули різноманітні підходи до проблеми толерантності в етико- філософських концепціях, гіпотетично визначили індивідуально-типові особливості його прояву в залежності від переважної форми вираження терпимого, толерантного і нетерпимого ставлення дорослих до дітей.

Література

- 1.Рерих Н.К. О вечном. -М.: Харвест, 1994.-280с.
- 2.Риэрдон Б. Толерантность — дорога к миру. -М.: ЕКСМО-Прес, 2001.-175с.
- 3.Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия- М.:Педагогика, 1997.-290с.
- 4.Розанов В В. Сочинения: В 2 т. Т. 1. -М.: Лабиринт, 1990.-272с.
- 5.Ильин И.А. Собрание сочинений. Т. 3. -М.: Лабиринт, 1994.-378с.
- 6.Смысл жизни: Сокровищница русской религиозно-философской мысли. Антология. -М.: Лабиринт, 1994.-94с.
- 7.Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков.- М.: Харвест, 2000.-201с.
- 8.Толерантность: Сборник научных статей. Вып. 1. Кемерово, 1995.-165с.
- 9.Толстой Л.Н. Путь жизни. -М.:Педагогика, 1993.-140с.
- 10.Швейцер А. Культура и этика: Пер. с нем.- М.: Прогресс, 1973.-318с.